

ESSZÉ

*Hanák Péter, Berend T. Iván,
Göncz Árpád, Gergely Ágnes,
Somlyó György, Radnóti Sándor,
Lengyel Balázs, Jelenits István,
Balassa Péter, Vidor Miklós,
Galsai Pongrác*

MOZAIK

*Györe Balázs, Rác Péter,
Zirkuli Péter, Kerekes Sándor,
Bárdos László, Kukorelly Endre*

DOKUMENTUM

*Pilinszky János, Vargyas Lajos,
Szöllősy András, Keresztury Dezső,
Csalog Zsolt, Dániel Anna,
Vargha Kálmán*

Újhold-Évkönyv 1986/1

Újhold-Évkönyv

1986/1

VERS

*Kálnoky László, Weöres Sándor,
Csorba Győző, Orbán Ottó,
Takács Zsuzsa, Bertók László,
Károlyi Amy, Kalász Márton,
Vasadi Péter, Balázsovics Mihály,
Tóth Judit, Székely Magda,
Czigány György, Kodolányi Gyula,
Rákos Sándor, Lator László,
Nemes Nagy Ágnes*

PRÓZA

*Mándy Iván, Szentkuthy Miklós,
Szabó Magda, Esterházy Péter,
Krasznahorkai László, Lengyel Péter,
Határ Győző, Hubay Miklós,
Lakatos István, Ottlik Géza,
Jékely Zoltán*

MAGVETŐ

Újhold-Évkönyv

1986/1

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

Kodály, az ismert és az ismeretlen

Kodály kiadatlan írásaiból

Kodály özvegye bízott meg azzal a feladattal, hogy dolgozzam fel kiadásra a hagyatéknak azt a sajátos részét, amit úgy jellemezhetünk, hogy „Kodály papírra vetett gondolatai”. A „papírra vetés”-nek különböző fokozatai vannak. Találunk köztük hosszan megfogalmazott, majdnem „kész” leveleket, előadásokat, de sokkal több a vázlat, túlnyomó többségük pedig még az sem: hirtelen megragadása valami feltoluló gondolatnak, indulatnak, kifakadás valami vagy valaki ellen, s főleg új meg új megfogalmazása olyan, állandóan visszatérő, egész életét végigkísérő problémáknak, mint a zenei köznevelés, a magyar kultúra és nyelv ügye s a magyarság létének kérdései.

Magam már ismertem ebből valamit: a népzenei falumonográfia fokozatosan kialakuló igényét különböző cédulákon már Kodály életében nyomon kísérhettem, amikor ezt a „csomagot” rendezésre átadta. De ami a teljes hagyatékban maradt ránk, minden elképzelésemet felülmúlta.

Az anyag mennyisége ugyanis elképesztő. Eddig 9 hatalmas dobozt tölt meg, s még nincs befejezve az átnézés: 2 nagy doboz és 11 notesz, jegyzetfüzet még átnézésre vár. S még nem számítottam bele azt a két doboz följegyzést, amelyben tanári pályája első két évtizede alatt elemezte formai és harmóniai szempontból a teljes zeneirodalmat Palestrinától Griegig, főleg klasszikusokat. Így jutott el ahhoz a lenyűgöző anyagismerethez, amit maga szabta követelményei a zeneszerzés tanításához megkívántak. Ezeknek a följegyzéseknek megfejtése olyan, többévi könyvtári munkát igényel, amire már csak valaki nálam fiatalabb vállalkozhat.

Ennyit csak leírni is hatalmas teljesítmény, pusztán fizikailag is. Úgy látszik, szüksége volt az írásba foglalásra, ha gondolkodott. Mindegy volt, mire: papírszeletre vagy átszállójegy hátára, újság szélére vagy a nyomtatott sorokon keresztülírva, levél, levélboríték hátára, s folytatva a neki írt részekben keresztül-kasul, naptárlapra,

noteszekre vagy – nekikészülve valami feladatnak – gondosabban, több nagy papírlapon, esetleg megszámozva, elmosódó ceruzasorokkal vagy gondosabban tintával, néha gépelve; az egész egy külön hatalmas életmű. A tanítással együtt – amit egész nagyságában most látunk csak igazán – ez a feltároló teljesítmény monumentálisan egészíti ki az életmű ismert részét. S megérteti – saját itteni vallomásai is szólnak róla –, miért született életében kevesebb műalkotás: mert annyi minden foglalkoztatta. Annyi minden? Tulajdonképpen mindig csak egy: a közösség élete.

Az anyagot téma szerint 14 csoportra próbáltam bontani: „Közélet”, „Zenei köznevelés”, „Magyar kultúra – magyar történelem”, „Magyar nyelv – magyar vers”, „Magyar zene”, „Magyar zeneélet”, „Magyar zenetörténet”, „Mi a magyar?”, „Népzenekutatás”, „Vallomások – életrajz”, „Zenei anyanyelv”, „Zenei problémák”, „Zenekritikák” és „Zenésznevelés”. Ezek a csoportok természetesen sokféleképp átfedik egymást. Alig van egy-egy olyan írás, följegyzés, ami kizárólag csak az egyikbe tartoznék; mindegyik legalább három-négybe is illenék, s ami legjobban megragadott benne, aszerint soroltam ide vagy oda. Van köztük, ami a hátán levő dátum vagy más adat alapján időhöz köthető; nagy része azonban „időtlen”. Fogalmazásuk, ha nem készült valami célra, vázlatos, rövidítésekkel teli, sokszor emlékeztető szavak váltják a teljes mondatokat. Nem tekinthető végleges fogalmazásnak, semmiképp sem a késői Kodály érett, magyar fogalmazásmódjának. Hiszen korai szövegei az általa annyira üldözött „kultúr”-tól kezdve még olyan idegen szavakkal vannak tele, amit később, sőt talán akkor is, végleges fogalmazásából kihagyott volna. A végleges fogalmazásért kárpótolt a megnyilatkozások őszintesége, néha szenvedélye, amit a nyilvánosságra szánt szövegekből kirostált volna a fegyelem.

A közlésben mindez megmarad, csak a rövidítéseket oldom fel, és a magam magyarázatait vagy a papír időpontjára, jellegére vonatkozó adatokat teszem szögletes zárójelbe.

Ezúttal három témakörből adok néhány darabot ízelítőül: a „Közélet”, a „Vallomások – életrajz” és a „Magyar nyelv” csoportjából. Lehetőleg teljesebben megfogalmazott darabokat, mindenesetre egy-két mellbevágó szöveget, ami még ennek a pályának ismerői számára is meglepetés, hát még a fiatal olvasónak.

Mindjárt ilyen az „El nem küldött levél Tisza Istvánnak”, amely-

ben ma már világosan látott és „köztudott” dolgokat szögez le elsőként, 1915-ben a parasztság nyomoráról és úrgyűlöletéről, amit akkor rajta kívül talán csak Ady tudott, de olyan részletekkel még ő sem, mint az országot bejáró, „falukutató” Kodály. Hiszen még Babits is, Ady kortársa, húsz évvel később is, úgy olvasta Illyés Gyula részletes helyzetjelentéseit a Puszták népéről, mintha valami ismeretlen, elsüllyedt Atlantiszról szólnának.

S az a mai olvasó, aki Kodályt csak mint ünnepelt, anyagiakban a társadalom csúcsán álló, nagy embert ismerte, itt olvashatja a pályakezdő, majd egyre öregebb Kodály harcait, kifakadásait a méltatlan bánásmód, mellőzés, háttérbe szorítás ellen, sőt anyagi gondjairól (akinek a „küzdelmet” eszméiért még „dicsősége”, „elismertetése” idején is sokszor kellett folytatnia).

Mindenesetre az itt közölt szemelvényekkel elsősorban a közéleti Kodályról akarunk képet adni. Hogy lássa az irodalmi közvélemény: zenészeink is folytatták íróink nemes hagyományát, kivették részüket a szebb magyar életért és kultúráért folytatott küzdelemből.

Vargyas Lajos

VALLOMÁS, ÉLETRAJZ

Levél Mihailovich Ödönhöz
[a Zeneakadémia igazgatója 1919-ig]
1916.

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod a minap egy hírlapi nyilatkozatban, bár név említése nélkül, de félre nem érthető célzással, rólam is megemlékezett. Egy ideig vártam, minthogy azonban rektifikáció nem jelent meg, kénytelen vagyok a nyilatkozatot autentikusnak tartani, és néhány szavamhoz Nagyméltóságod szíves türelmét kérni.

Mikor ezelőtt éppen 11 évvel Nagyméltóságod bizalma az akadémiahoz hívtott, számomra nem volt ultimum refugium, egyetlen megélhetés ez az állás. Mint Eötvös kollégista, egyetemi végzettségemmel többféle állás közt válogathattam akkor, s ami nálam semmi-vel sem különbeknek sikerült, nekem is sikerült volna: külföldön zenei existenciát teremteni. Azonban egy nagy cél, a népzene fölku-
tatása itthon tartott, s a kínáló állások közül a zeneakadémiát

választottam, mert Nagyméltóságod vezetése alatt dolgozni látszott előttem a legérdemesebbnek. Vonzott az a magas szellem, amelyet Nagyméltóságod mint nagy emberek örökségét mindig fenn tudott tartani maga körül, s az az őszinte nagybecsülés és ragaszkodás, mellyel Nagyméltóságod iránt mindig viseltettem, továbbá az a ki-tüntető figyelmes jóindulat, melynek Nagyméltóságod irányomban annyi jelét adta tanulókoromtól fogva. Itt éreztem magam leginkább helyemen, itt várt rám a legtermékenyebb működési kör, különösen miután Nagyméltóságod több ízben expressis verbis biztosított arról, hogy annak idején én veszem át a zeneszerzés tanítását, és azzal együtt méltó rangosztályba jutok. A zeneszerzés tanítására türelem-mel vártam sok éven át, vártam Herzfeld úr iránt érzett tiszteletem-mel és érzékenységevel szemben tartozó kímélettel, s iparkodtam ezalatt meglevő munkakörömet teljes odaadással betölteni. Nagy elégtétele, hogy ez sikerült, és hogy 10 év alatt az akadémia színvo-nala ezen a ponton nagy emelkedést mutat a régihez képest. Ezt különben idősebb szaktársaim mindig készséggel elismerték, sőt Herzfeld úr szerint az én eredményeimhez hasonlóak az akadémia főnnállása óta még nem voltak.

Már kevésbé tudtam belátni az én eljövendő zeneszerzéstanítá-som és a magasabb rangosztály közti junktímot, annál kevésbé, mert más tanártársaim ez idő alatt elértek magasabb rangosztályok-ba, bár nem is tanítottak az akadémiai tanfolyamon.

Nagyméltóságod több ízben elismerte igényeim jogosultságát, s erre tovább sem tehettem mást, mint rendületlenül bízva Nagymél-tóságod ígéretében: vártam. Az idő azonban elmúlt, semmi sem változott, s a helyzet ma ez: itt állok, mint 11 éves tanára a zenei főiskolának. A tanítást a rám bízott szakmán eddig nem ismert színvonalra emeltem. A legnagyobb anyagi nehézségekkel küzködve, minden támogatás nélkül folytattam bel- és külföldi szakemberek részéről korszakosnak elismert néprajzi kutatásaimat. Mint zene-szerző minden összeköttetés, utánjárás nélkül is Európaszerte figyel-met keltettem és Amerikáig tudomást szereztek műveim révén a magyar zenéről ott is, ahol eddig semmit sem tudtak. Ezzel szemben nem tudtam elérni még azt sem, amit ennyi idő alatt minden középis-kolai tanár, minden külön érdem nélkül, automaticae elér, s az én IX. fizetési osztályom az egész akadémia szégyene.

Ha a munkám értékebe vetett hit és megértőim méltánylása ke-

resztül is segített rossz napokon, elképzelheti Nagyméltóságod, hogy nem kis energia kellett ilyen körülmények közt az egyensúly fenntar-tására.

Ha eddig el is tudtam viselni, hogy Nagyméltóságod tőlem erköl-csi, anyagi elismerést egyaránt megtagad: azt már nem hagyhatom szó nélkül, hogy a nyilvánosság előtt is becsmérelje munkámat.

Már évek előtt egy interviewban elítélte zeneszerző tevékenysége-met. Akkor megnyugodtam Nagyméltóságod szóbeli visszavonásá-ban. Különben is sohasem kívánhatom meg senkitől, hogy kompozi-cióim tetszését megnyerjék. Legfeljebb arról lehetett szó: megfér-e Nagyméltóságod magas zenei pozíciójától el nem választható objek-tivitással, hogy nyilvánosan elítélő véleményt kockáztasson értékben talán diszkutabilis, de a törekvés, az eszközök tisztaságában indisz-kutabilis művekről.

Ezúttal azonban tanári működésemet érinti Nagyméltóságod mondván, hogy az ifjúság nevelése nálam rossz kezekben van.

Nem tudom ugyan pontosan, hogyan érti ezt Nagyméltóságod: a melléktanszakon árt-e a mai ifjúságnak, hogy többet tud, mint 10 év előtt? Vagy tán én vagyok felelős egyes fiatal zeneszerzők működésé-ért, akiket vagy sohasem tanítottam, vagy épen csak az összhangzat-tan, ellenpont változhatatlan elemeire. Akiket egészen én nevelek fel, azokért majd vállalom is a felelősséget, de nem olyanokért, akihez nincs közöm.

Nagyméltóságod jelenlétével egyetlen órát sem tisztelte meg, s így nem lehet tudomása, mit és hogyan tanítok, eredményeimet sem igen méltatta figyelmére. Nem veheti tehát rossz néven, hogy meg-hurcoltatásomat a legnagyobb mértékben igazságtalannak és sérel-mesnek kell tartanom, és ennek reparációját kell Nagyméltóságodtól kérnem. Az amúgy is nehéz viszonyok közt Nagyméltóságod eljárása nem alkalmas arra, hogy tanárainak munkakedvét és ambícióját fo-kozza.

Maradok Nagyméltóságodnak mélyen tisztelő kész híve Budapes-ten, 1916

[Két kitépett, 1916. áprilisi naptárlapon, azonos írással] ...szóvá-tehettem alkalmatlanság nélkül, Méltóságod akkor nagyon szívesen fogadott, és igen megvigasztalt, kilátásba helyezte rövid idő alatti kinevezésemet a VIII.-ba. Ez történt 1911 tavaszán. Még meg is

mutatta Zichy I. levelét, melyben ez formálisan meg volt ígérve. Még azon a nyáron megjöttek a kinevezések. De éppen *én* nálam megakadt: Szék[ely?], Ba[?], Nagy a VIII. o-ba, én sehová. Nem képzelheti mély Nekem ez nagyon rosszul esett. Soká nem is tudtam szólni, idejönni nem voltam képes. Nem sokat segített rajtam, hogy egy esztendő múlva bekerültem a IX.-be. Mert ha már 5 évig vártam hiába, legalább kaptam volna azt, ami megillet nemcsak az én nézetem szerint, hanem mindenkié szerint. (Mert Méltóságod is, a titkár úr is egyetértett abban, hogy ez engem megillet.) Ők 4 év alatt elérték, amit én 9 év alatt sem bírtam elérni. Ez a különbség, merem mondani, nem áll arányban sem a képességekkel, sem a végzett munkával.

Akármilyen állásban mentem volna: ilyen rossz előmenetelre sehol sem találtam volna. Nem akarok érdemekre hivatkozni, arra semmi szükség, az én koromban minden középiskolai tanár feltétlenül a VIII. o-ban van minden külön érdem nélkül. Aki pedig a legcsekélyebb dologgal figyelmet kelt maga iránt: rendkívüli előlépésben részesül.

Szomorú volna, hogy az akadémia a középiskolával nem hogy egyenlő rangú, de még alatta állna. Az akadémia budgetje oly sokszor változott nélkülem: most a legközelebbi engem illessen. Külön keserűség (gyűjtés) Más országban nem történnék meg. Nem tudom, ki lesz felelős, mi nem, megtettünk minden telhetőt, szinte nevetséges, míg a mi pénzünkét költjük (Még két megjegyzés: lakás, pince... vasalt nadrág megvetése.)

*

Néha, hirtelen megcsap Beethovenből az a végtelen nyugodt, napos, nem nagyon meleg nyári délután G-dúr hangulata, amit úgy keresek. Harc, szenvedés, szomorúság, holtfáradtság, szürkeség, kétségbeesés mind van a zenémben, csak ez nincs. (Nincs kacagó scherzo se, de arra kevésbé vágyom.) Ez olyanoké, akik nemcsak vendégek az életben, hanem indigenák, kemény gyökeret vertek. Ezt keresem, keresem. (Már az op. 5-ben megvan néha egy csöppje.) Különösen a kamarazenében. Mintha ez tipikus kamarazene hangulat volna, mert kizár minden nagy gesztust és ünnepi vagy tragikus hangot.

*

Curriculum: Sok mindent félretettem, ami talán külföldi híremre és anyagi boldogulásomra hasznosabb lett volna.

De Bethlen Miklós szava lebegett előttem: lopd el a holland tudományt, s csináljunk Erdélyből egy kis Hollandiát.

*

Préface *Chanson populaire* zongorakiadás?

És most tiétek minden tisztelem, szeretetem öreg, falusi magyarok. A ti érdemetek, hogy ez a sok remek megmaradt, a ti ragaszkodástok, hűségetek tartotta meg.

Életem legszebb órái közé sorolom veletek való minden együttlétet, amit kevesellek, bármennyi volt. Ti fehérhajú, de csillogó szemű, egyeneshátú öregek, ti töpörödött, de régi szépségtek fényét egy régi dalon frissülve, visszaifjodva megsejtető anyókák. Isten hozzátok tarkaruhás, uccahosszat csoportosan daloló lányok, akiket még nem fogott meg a városi zene mételye, ti kocsmában bömbölő, nagyerejű legények, akik, ha igazán fáj valami, mégsem tudjátok másképp mint a régi hangon. Maradjatok meg, akkor megmarad Magyarország.

*

Népdalok előszó [3 kitépelt lap naptárból: 1924. VI. 15–21., 1923. XI. 18–24. és XI. 11–17.] Idestova 20 éve útnak indult egy fiatal diák. Gyalog, hátizsák, egy bot minden fegyvere. Elindult megkeresni azt, amit Pest zsivajában nem talált: Magyarországot. Gyerekkora nyomait kereste: azokra ment vissza, hogy eljusson, ahova a nyomok indultak, de a pesti népkonglomerátum már-már zsákuccába terelt.

Nem tragikus hányódás hajtotta: derűs biztonság affelől, hogy megtalálja, amit keres, magában érezte már, csak kívülről is rá akart tapintani.

Az a diák magam voltam, vagy tán vagyok is (mert belsőleg ugyanaz vagyok ma is).

Mi változott azóta? Minden. Abból a sok faluból, ahol megfordultam, egy-egy szál a szívemhez kötve. Minden vidék, amit bejártam, a részemmé vált. Az a sok szeretet, szíveség, melegség, amellyel itt is, ott is fogadtak, mint egy nagy máglya melegít körül. (Ezt megszolgálni: életcélnak éppen elég.) Mennél lejjebb a társadalmi létrán, annál több. A legszegényebbek, legtöbbet dolgozók kapták égi aján-

dékul a legszebb dalokat. Ideadták, kéretlenül. Itt egy marék a szegények kincséből.

Amit láttam! Szörnyű elhagyatottságban senyved. Nyomor. Ahol az enged, lelki nyomor. Mert felülről nem kap segítséget, nincs kapcsolata a felső réteggel.

Mint egy örült Velence dárídózik a felső Magyarország nem törődve, hogy a cédrus oszlopok egyike-másika korhad, kidől. Összedől egy palota: oda se neki.

Hét ember szeretné lenni hozzá. De késő. Mesterségemnél kell maradnom. Hogy legalább egy munkát jól elvégezzek.

*

Népdal-tárca. Nem ismerjük a népet, – én sem, csak azt látom, hogy ábrázolásai rosszak. Több, érdekesebb, gazdagabb, erősebb, mint amilyennek minden leírás mutatja. (Szabó Dezső) Nem jók. Móricz is csak kezdi megmutatni. Egy író tán nem is készülne el vele. De sok se. Más is kell. Zenész. Itt ezek a dalok. Erejük, zamatuk, illatuk mondja meg, milyen fán termettek. (Lehet-e ilyennek szülője bármely leírás parasztja?)

Hamis kép ellen küzdeni. Dalokról is hamis kép. Először a népszínmű-dalok özönvize elmosta, betakarta. Aztán a művelt magyar, ha ismerte is, torzképet csinált belőle.

*

Sajtó felköszöntése

Igen, rengeteg az, amit a sajtónak köszön a magyar nemzet, és én különösen. Elsősorban a magyar sajtónak. A külföldi, az is foglalkozott velem. De komolyan, a világművészetet, életet áttekintő komoly férfiak magas szempontból bíráltak etc. olyan megállapításokkal, hogy bámultam, idegen létükre mennyire meglátták a magyar miliút, kottámon keresztül engem. Sokat tanultam tőlük. De ez unalmas – angol, olasz, zenei szaklapokat a nagyközönség éppúgy nem olvas, mint nálunk.

A magyar sajtótól nem igen tanultam, de népszerűségemet neki köszönöm. Egy kis visszapillantás. Az Est, a Nap [?] valósággal lesipuskásokat tartott, akik cerniroztak, és minden mozdulatomra reagáltak. (Példák) Debussyt megnyomkodták. Nem tagadom, eleinte mint naiv fiatalembert bántott a dolog. Hogy becsületes törekvés

arra jó, hogy haszontalan, ostoba emberek a piacon csihéssé tegyék az embert. Meg is izentem egy ilyennek: ha még egyszer ilyet ír, kupán ütöm. De hamar megjött az eszem. A legközelebbi cikk után (Terjesztik Kodályt. Felolvasás részlete) mást gondoltam, azt üzentem: köszönöm az ingyen reklámot. Ezt megértették: évekig egy szó se jött rólam.

Aztán jött egy idő, amikor valami szent szövetség alakult kiirtásomra. Hiszen másutt is nagy baja van a fejével, aki egy fejjel kimagaslik embertársai közül. „Azt éri a jégeső, a villám” (közmondás) Én talán nem is fejjel, csak az akkor még sűrűbb hajammal – mégis az egész fejemet akarták leszelni. A sajtó itt fényesen helytállt. Rög-tön felfogta, hogyan lehet legjobban segítségemre. Színleg ellenem írt, bár lélekben velem volt. Ez a taktika fényesen bevált. A Pesti Hírlap pl. azt írta, idézet: Kodály-trió. Kák. [?], szóval el kell csapni. Meddig tűri még a Kormány, quo usque tandem? – Mikor ezt írta, rossz tanár: a tanítványok serege lepottintott, hogy nem volt tőlük éjjelem és nappalom. Ez nem pénzt jelentett, mert azokat kötelességem... „nyilvános oktató”-nak véltem magam, mint régen mondtuk. Mikor egy pár évig távoldartottak az akadémiától, de az állam fizetett. Hanem örültem ennek, mert a sok fiatal közt volt egynéhány, aki majd a jövőben oszlopa lesz itt igaz művészetnek, és szerencsémnek tartottam, hogy első lépéseikben én segíthettem nekik.

Majd egy-egy újabb mű előadásánál robbantak a rakéták és kakaó-bombák. A közönség figyelmes lett: „ejnye, mégis csak érhet valamit, ha így szidják”, mind jobban megteltek a koncertjeim.

A Hárynál már baj volt: nagyon dicsérték. Azért eddig csak 25 előadást ért.

Tovább kérem szíves támogatását!

*

Kegyes volt hozzám a sors. Bár gyermektelen maradtam, egyszerre arra ébredek, gyerekek ezrei vesznek körül, mintha mind az enyém volna. S mindig jó, mindig hálás, jókedvű. Én lehajtom fejem, és megbocsátok minden irigyemnek. Mert van mit irigyelni tőlem.

*

[Notesz. 1949. I. 19–22 közt.]

Mit mondhatok olyat, amit cselekedeteimből nem olvashat ki. Aki

40 éves [korom] óta működésemet némi figyelemre méltatta, annak újat nem mondhat. Aki meg nem ismeri, annak pusztá szavam vajmi keveset mondhat.

Mióta eszemet tudom, látom, hogy a világ a kollektív életforma felé halad. Azóta ezt igyekszem szolgálni, amint tőlem telik. – A művészetet a néphez, a népet a művészethez közelebb vinni: ez a sarkpontja látszólag sokféle elágazó munkámnak. – „Én nem leszek a szürkék hegedőse!” kiáltotta Ady Endre. Én meg nem akartam a kevesek, a raffináltak, a túlértek, blazirtak hegedőse lenni.

Első darabjaim párizsi, botránycsinálta sikere után nyitva állt előttem ez a pálya is. A világhír botránykeverő útját elkerültem. Magyaroknak magyarul zenélni: ez volt a célom. Hogy ez másoknak is tetszett: külön szerencse, a sors ajándéka. Külföldre csak azért jártam, hogy a magyarság létéről és értékéről tanúságot tegyek, meg látókört tágítsak, tapasztalatot szerezzek. Négy esztendeje állandóan talpon, szünet nélkül szolgálom a magam területén a legázolt ország felemelkedését.

[Uo. III. 11.] 4 éve nem élem a magam életét.

*

[Uo. IV. 3.] Gondtalanság + egocentrizmus + ezoterizmus szükséges mérték, ami az alkotáshoz kell. 7–8 éve nem tudom megszerezni. Gondok; emberek, intézmények, altruizmus: nincs nyugtom, míg annyian szenvednek.

KÖZÉLET

El nem küldött levél Tisza Istvánnak, mikor a földesurakat otthonlakásra intette 1913 táján. [Kodály írása a borítékon. A szöveg kitépett naptárlapon. 1915. VII. 11–17.]

Nagy örömeért akar köszönetet mondani, Miniszter Úr, valaki, aki sokat forgott falun mint nem érdekelt szemlélő, és sok olyat látott, amit a falun lakók, urak és parasztok rendesen nem látnak, s mint jó magyarnak, a lelke sajgott bele, amit látott. Ha nagyméltóságod beszédének az a szakasza, melyben a földesurakat otthonlakásra s a néppel törődésre intette, nem hangzott volna el minden foganat nélkül – aminthogy félek, úgy hangzott el –, de sok súlyos probléma válna egyszerre könnyen megoldhatóvá! Mennyi töménytelen baj

oka egyedül az, hogy az urak a nép bajaival nem törődnek, s azokat nem is ismerik. Mekkora idegenség szállott közéjük, micsoda feneketlen úr-gyűlölet hízik napról-napra a föld népében! Mivel ritka helyen van már a föld régi birtokos kezén, s a parasztság ősi ottlakónak tudja magát: a földesurat többnyire betolakodott idegen ellenségnek nézi, aki az ő szabad lélekzetét nyomja el, sőt egyszerűen a jóllakását teszi lehetetlenné. Hát a sok idegen földesúr, aki azonban csak versenyez a magyarral a nemtörődésben, de nem hoz...

Ha Miniszter Úr azon az úton tovább halad, melyen elindult, mikor az alsó nép javát előmozdító intézkedéseket tett: ezen az úton elérheti, hogy századok múlva is a haza atyjának tisztelik: mert hogy még századok múlva is lesz Magyarország, az 9/10 részben a parasztnak lesz köszönhető.

De még energikusabban kellene őket védeni, kik mint a gyermek, ártatlanok és tudatlanok, és ki vannak szolgáltatva mindenkinek. Mikes püspök nem festett sötét képet a székelyekről. Sőt az a baj, hogy csak ő volt valaha falusi plébános, és látta legalább egy-két évig közelebbről is a népet. Nem lehet elég sötéten festeni az alkoholizmus pusztítását nemcsak a székelyeknél, hanem a palócoknál, az Alföldön, a dunántúliaknál és mindenütt.

Nemet és száz nemet kell kiáltanom Nagyméltóságodnak arra a véleményére, hogy a székely expanzió az, amely széthordja az erdélyi népet. Csakis a nyomorúság teszi. Hisz ha csak szolgálni menne Bukarestbe: még istenes volna, tán tanulna is egyet-mást úri háznál. Bár éppen Bukarest rontó levegője nem ér fel ezzel. De hányan jönnek vissza azokból, akik alsóbbrendű munkára kerülnek? Vagy expanzió az, hogy nyáron az egész Felvidék – nemcsak *tót*, hanem búzatermő *magyar* falvai is – üresek? Hogy fiatalságuk színe-java májustól november közepéig henterreg az ország másik végén, különféle dunántúli és egyéb nagybirtokokon, pajtákba telepítve százszámra, félállati sorban? Az a nyomorult 200 korona, amit átlagban hazahoznak: fölér-e azzal a kiszámíthatatlan anyagi és erkölcsi kárral, amit ez az életmód okoz? Azt az elvadulást, amit a jól-rosszul végzett iskola nem tudott megakadályozni, mi ellensúlyozza azután?

Nem Miniszter Úr, nem hódító expanzió ez, hanem egyszerűen nincs mit enniök, ha otthon maradnak. Mert igaz, hogy föld volna, de az nem övék, a földesúr nekik nem ad kenyeret, az otthon maradt

kevés birtokos paraszt meg munkaerő hiányában és tudatlansága miatt! a magáét is csak rosszul művelheti!

Nem Nagyméltóságú Uram! oly kevés a magyar, hogy minden egynek joga van annyi földhöz, amennyi őt eltartja, s Magyarország-nak annyi a földje, hogy még négyszer annyi magyart eltarthatna, de bőven maradna még a nemzetiségeknek is.

Ha Nagyméltóságod a jövőnek akar építeni, itt kell belenyúlni a dolgok mai állásába erős kézzel. Ma a népnek egyetlen barátja nincs: mindenkitől elhagyatva süllyed, és biztos pusztulásban megrontóit az urakban tudja. (Micsoda Falu jegyzőjét lehetne ma írni!) Dózsa-lázadás azért már nem lesz. Arra nincs már ereje, ha kedve volna is. De vége az egész országnak, ha gyökerét el hagyják korhadni.

Talán még nem késő, de Nagyméltóságod sokat tehetne. Én megkönnyebbültem, hogy ezeket leírhattam.

Egy névtelen tisztelője.

*

[1919. VII. 31-ével jelzett Zeneakadémiai Évkönyv kitépelt lapjain.]

Hubay, aki ma a Károlyi-kormány minden ténykedését érvénytelennek vallja, annak idején a leglelkesebben résztvett minden mozgalomban. Nemcsak a Nemzeti Tanácsnak volt tagja, hanem a Nemzeti Tanácsban Művészeti Bizottságban továbbá az Alkotó Művészek és kutatók Szövetségének [munkájában?] a legelénkebb működést fejtette ki. Elnöklete alatt formulázta a Zenei Bizottság azt a követelést, hogy a zenei ügyeket ne a minisztérium hozzá nem értő hivatalnokai, és ne a Zeneakadémia igazgatója saját személyében, hanem egy országos zenei tanács intézze. Egy hírlapi cikkében magát radikálisnak vallja. (idézet) Novembertől márciusig az októberi forradalom alapján áll szívvel-lélekkel, melyet most megtagad. (*Gyorsírói feljegyzések, Asztalfiók.*)

Conclusio: Kis emberek tánca, melyben mindenki a saját kicsiny érdekei után fut. – Quo usque tandem. Hubay morális kötelessége ártatlanul meghurcolt emberekért [tenni?], mert különben olyan a látszat, hogy azonosítja magát.

Kemény Rezső, aki most legnagyobb híve, órákig fejtegette előttem Hubay káros, demoralizáló viselkedését a vizsgákon és máskor:

hogy nem figyelt senkire, újságot olvasott, mert már a zsebében volt a hozzá beprotezsáltak jegyzéke. Megleptek ezek a panaszok, mert Hubayról megvolt a véleményem, de ennyire pedagógiátlanak mégsem hittem.

Szabados első volt, aki igen melegen üdvözölt, nemcsak nem csodálkozott, nemcsak nem merült fel az a gondolat, hogy nem felelek meg ennek az állásnak, hanem a leghízelgőbb szavakban az ellenkezőjét fejtette ki. Következetes maradt aug. 1-ig. Nemcsak mindenben támogatott, hanem gyakran felkeresett hivatalban, és különösen az énektanszak legintimebb kulisszatitkaiba avatott be. Információi igen értékesek lettek volna a tanszak reformjára.

Sajnos aug. 1-étől egyszerre más színben látta a dolgokat. Holott addig minden fenntartás nélkül támogatott, most az a nézete alakult ki – nyilván nem saját logikája, hanem kívülről bele [táplált vélemények alapján?], hogy vörös-Bach-korszak.

Próbáltam ugyan őt emlékeztetni, hogy eleinte, paralell a nacionalizm[ussal?] kormányvált[ozás?] különben oly finom urak nem maradtak volna a minisztériumban. De neki is, mint annyi másnak, csütörtököt mondott a memóriája.

*

[Hozzá írt, eltépett levél hátára.] Noha jól tudta mindenki, hogy ellenem komoly vád nincs, (hisz akkor rögtön felfüggesztettek volna, mint annyi mást), és hogy a nemzetellenes viselkedés kész nevetség, aki csak felületesen ismeri múltamat, s egypár semmibe foszló rágalomra nem lehet fegyelmi vizsgálatot alapozni, mégis szabadságolt a minisztérium az elrendelendő fegyelmi vizsgálat tartamára.

*

Város és falu

Nagy elgyengülések idején minden erőforrásra szükség.

A mai magyarság a régiben, a városi a falusiban regenerálódhat. Mindezeket közelebb hozni egymáshoz.

Ha bűn a népet a felsőbb osztályok ellen izgatni, legalább olyan bűn a városi lakót a parasztról táplált furcsa babonáiban megerősíteni és megtartani. Pedig a mai elkínzott városlakó kénytelen engedni dőre gögjéből, hogy ő a különb. Be kell látnia, hogy a paraszt minden hibájával százszor tökéletesebb, harmonikusabb lény nála. –

A felső tízezer

Régen a születés, szellem és pénz arisztokráciája egy volt. Akkor volt arisztokrata kultúra. Ma rendesen mindegyik külön, aki egyikhez tartozik, nem tartozik a másikhoz. Innét sok diszharmónia. Régi műdalaink ez arisztokrata kultúra maradványai. [A] népzene egy része is. – Innen utolérhetetlen tökéletessége. Ez az arisztokrácia, nem lévén városi, a népkultúrát is magában foglalta. Minthogy annak legutolsó volt, nem volt tőle idegen. Nemzeti talajból táplálkozott. Rákóczi utolsó alkalom, hogy [az] arisztokrácia a néppel egy célra tudott egyesülni.

A felsőbb tízezer: zeneileg műveletlenek, akiket csak a 250.000-es jegyár csal be, akik soha egy komoly előadáson nincsenek jelen.

Batt[?] és a hozzá hasonló csillagok műsora a legjobb kritika közönségükről. Rendesen egy darab sincs a nemesebb irodalomból. Csupa üres csillogás, meg nem erőltető, felületes szórakozást nyújtó. Sem az ésszel sem a szívvel szemben nagyobb igényeket nem támasztó. „Ich bin ein Mensch, weine und lache gern”, mondja Lessing királya. Ezek sem sírni, sem nagyon nevetni nem szeretnek. Ezzel az anyagi erővel, ami ilyen alkalmakkor villantja meg a fogát, az egész magyar zenekultúrát ki lehetne húzni a kátyúból.

De nem. A „hírhedett zenészei a világnak” nem élnek az alkalommal, hogy akarata ellen jót csempésszenek ennek a jótól irtózó tömegnek gyanútlan fülébe. Kevesen vannak, akik, mint Dohnányi, hírnevüket és felkapottságukat a jó zene érdekében használják fel.

Felső tízezer: elfásult, jóllakott lelkek. (Zsíros kis szívek.) A szegények nagy kincse: elhasználatlan frissesség, fogékonyság.

Ahol még az a hit nincs meg, hogy pénzen minden meg lehet szerezni: ott még értékeli a pénzen megvehetetlen értékeket.

A városi fiatalságot falura kell küldeni tanulmányútra. Kioktatni. Minden tette, szavára úgy vigyázzon, hogy segítse megváltoztatni a városi nép – nagyon is indokoltan – veszett hírét falun. Barátságos érintkezés város és falu közt. Utánpótlás innen. Mert az utánpótlás útjai el voltak zárva: ezért kellett a magyar középosztálynak annyi idegent felvenni, hasznára is, de nagy kárára, mert ekkora keveredés szükségképpen eltörlja az eredeti képét. Ha ez így folyik tovább, nemsokára a magyarság lesz itt az idegen.

Zenéje már is idegenszerű hatást tesz a normális magyarországi városi lakó fülre.

*

[Kezdet fölött beszúrás:] Hány 25-i [előadása után mondták?]

Miért nem járok gatyában. [1926 novembere után.]

Nem a paraszti durvaság. A legnagyobb erő mindig a legnagyobb finomsággal páros. Egy magyar urbanitás körvonala lebeg előttem, mely különbözni fog a mai nyegle, raccsoló és parvenüen túlfinomkodó, idegenből rosszul lefordított urbanitások torz keverékétől. Aki a magyar földműves modorát ismeri, tudja, hogy mit gondolok. Erre az alapra épített magasabb irodalmi és társadalmi műveltség! Íme egy magyar urbanitás, ami egyenértékű a franciával, angollal, és mégis nem kölcsönkért ruha, ami lötyög rajtunk, hanem a magunké.

Ez nem utópia, a magyar népben annyi lelki finomság van, hogy elég azt el nem veszteni, míg megnő az ismerete és ítélete; modorban nem kell nyugattól tanulnia. Ez még a magával hozott őseleti humanizmus maradványa, amit a legnagyobb gonddal kell ápolni. Semmi sem rontott ezen többet, mint 1) a közös hadseregnél a legénységgel való durva bánásmód (Dal: „Jézus-Krisztusomat szídj”), 2) a közigazgatás alsó közegeinek...

*

[Meghívó „Tehetségvédelmi hangverseny”-re, tisztelettel felkéri „igazgatótagságra”, Bethlen miniszterelnök, Sipőcz polgármester, Klebelsberg kultuszminiszter, Zsitvay Tibor nemzetgyűlés elnöke és Huszár Károly volt miniszterelnök, a M. Tehetségvédelmi Bizottság elnöke aláírással 1926. XI. Pirossal ráírta:] én is tehetség vagyok! Engem mért nem védenek?

[Egy ugyanilyen 1929 évi meghívóra rákapcsolt papíron:] Tehetségvédelem itt, ahol a tehetség semmi, az összeköttetés *minden*. Hogy a szó fölmerült, mutatja: szükség van rá. [Különböző papírdarabokon:] Tehetségvédelem – én felülfizessek? Egész életemben (sajátságos aberráció) mindig csak olyan foglalkozásokhoz volt kedvem, amik pénzt nem hoznak. 30 évi tanulás után, úgy látszik, vittem annyira a mesterségemben, hogy úgynevezett világhírre tettem szert (amiről szívesen lemondanék, már csak a levelek tömege miatt, amikkel minden országból elárasztanak, s amiknek elolvasása rengeteg időmet vesz el.), aminek következtében mindenki azt hiszi, hogy szabadon rendelkezik kevés hátralevő időmmel.

Egy-két év óta vagyok annyira, hogy a legégetőbb napi szükségletemre telik. (De már utazásra nem.) De felülfizetésre? Attól még

messze vagyok. Kegyelmes Uram, én más szervezetet ajánlanék. Majd tán én mondanám meg, meg a többi arra illetékes szaktársam, hogy kik azok a tehetségek, akik védelmet érdemelnek.

Tehetségvédelem. Megsegítették az illetékesek a tehetség szörnyű mártíriumát? Ki, mi ellen akarnak védeni? Kettőről lehet szó: az anyagi gondok és a tehetségtelen törtető aknamunkája ellen.

Minden országban. De mintha nálunk aránytalanul nagyobb százalék tehetségtelen avatkozna... Kis országban, ahol sógor-koma mindenki, nincs az a tehetségtelenség, aki ne találna egy társadalmi hátvédet. Nyugati országokban: mégis a nyilvánosság ellenőrzése nem engedi őket úgy elhatalmasodni, míg nálunk a nyilvánosság hivatott őrei is jórészt be vannak kapcsolva társadalmi érdekkörökbe.

Minden társadalmi körnek van egy favorit tehetségtelenje. Sajnos a fordítottját nem lehet elmondani, hogy minden tehetségnek akad egy társadalmi kör hátvédje. Mert a tehetség természetrajzához tartozik, hogy ilyen hátvédet soha nem is keres, s ha az önként akad, nem értékeli annyira, amint az várja; könnyen kedvét szegi jóindulatú támogatóinak.

Könnyű volt Petőfinek: jókor meghalt. Bezzeg ha életben marad, nem adták volna oly bőkezűen a babért. Egy Jókai elbájoló személyes varázsa nem minden tehetségnek jut ki.

Tehetségtelen: lelki szerkezete sokkal közelebb áll az átlag polgárhoz, jobban értik, magukhoz hasonlónak érzik, szívesen állnak mellé annál inkább, mert az örökké szolgálatkész emberre – úgy vélik – ők is számíthatnak.

De a magyar közéletben a tehetségtől való félelem különben is hagyomány. Mióta? talán éppen 1848–49 óta, aminek balsikere válthatta ki azt a lappangó gondolatot: elég a zsenikből, jöjjenek a józan, óvatos emberek.

Hogy a századforduló vezető politikai egyéniségeiben is többé-kevésbé megvolt ez a geniofóbia, (Tisza Istvánról Hegedűs Lóránd tanúsítja, de hisz tanúk nélkül is látható, mint mentek el a tehetségek mellett és választottak munkatársaknak inkább „megbízható”, koncepciótlan, kis látókörű embereket), azt még jóideig fogja nyögni az ország, és hogy a kritikus időköt annyi kárral kellett megúsznunk, nem kis részben erre vihető vissza.

Elméletileg fejtegetik, hogy a tehetség gazdasági értéket is jelent az országnak, (no talán most több tisztelettel néznek rá, ha kiderül,

hogy pénzt ér!), de a gyakorlatban csak a régi módon folyik minden. (Ösztöndíj etc. a személyes közbenjárók súlya dönt) stb.

De ne időzzünk ennél a pontnál. Lehetetlen kívánság volna, hogy éppen csak egy pontban legyen egy oázis a mostani magyar közszel-
lemben, mely – kimondhatjuk – rosszabb még ma, mint a háború előtti utolsó 10 évben.

Az egész szervezetnek kell gyógyulni, hogy ez az egy része is egészséges legyen.

Ripka! Jaj méltóságos főpolgármester úr, attól félek, keveset mar-
kolunk, ha olyan sokat fogunk. Én megelégedném, ha minden tizedik üveg pezsgő árát és minden huszadik táncmulatság költségeit adnák erre a célra. Én nem ellenzem, ha vendéglős és más étel-ital terjesztő polgártársaim meggazdagodnak. De bevallom, némi aggodalmam van, hogy nem mindegyikükből lesz Wampetics vagy Glück Frigyes, s hogy a fentemlített összegek még közvetve sem jutnak „tehetségvédelemre”.

Vagy ha a határon a pusztá szórakozásra kivitt magyar pénz 0,00001% vagy egyszázezredik pengőjét lehetne erre a célra fordítani! –

Excellenciád pedig szorosabb kapcsolatban lévén oly polgártársainkkal, akiknek az anyagi javakból szükségletükön felül is juttatott a gondviselés, tőlük a felesleges filléreket átvévén odajuttatná, ahol legégetőbb a szükség. Egy tucat nevet fejből is tudnék felsorolni – akikre sürgős védelem kellene. De a tehetség védelmi hivatal azt mondja: pénz az nincs, csak védelem van.

Én azonban fordítva úgy látom, hogy az erkölcsi védelem az értékesebb, annak az osztogatásával kell skrupulózusabban eljárni. Pénzt adni kell olyannak is, akinél még nem bizonyos: hadd nőjön. De a tehetséggé bélyegzés mint erkölcsi védelem kétélű, könnyen veszedelmessé válható ajándék. Egy tévedésből tehetségnek bélyegzett tehetségtelen egész életére arról koldulhat. A pénz értéktelen. A kertész is megöntöz minden palántát, csak később... Veszedelmes irány lejártni az erkölcsi elismerés értékét, a pénz értékét pedig túlozni, amire úgyis kelletténél hajlamosabb a mi társadalmunk.

Tehetségvédelem. A tehetségtelenség sehol a világon nem terpeszkedik oly vakmerően, mint nálunk. Mert tudja, hogy tudományos és művészi közvélemény nincs, ellenőrzés nincs, minden a pártfogó erejétől és befolyásától függ. Pártfogóra pedig a tehetségtelen száz-

szor hamarabb talál. Ez már a pártfogók és pártfogoltak általános pszichológiájából következik. 1. A pártfogók hozzáértése. (Ritka eset igen kedvező kulturális állapot kell hozzá, hogy a pártfogó ért annyira, önálló ítélete... Beethoven pártfogói közt, akik összeálltak évjáradékának... voltak ilyenek, de hogy a Mester nem volt mindig megelégedve hozzáértésükkel /Lobkowitz Esel/...) 2. a pártfogoltak. A nagy zsenikről felpanaszolt „modortalanságai” sohasem a belső alázat hiányán, hanem az ostoba felfuvalkodottság visszautasításán magyarázandók?]

Ellenben a tehetségtelenben gyakran jár együtt külső csúszómászó modor belső göggel. Kell is, mert önmagával is csak így tudja elhíttetni, hogy ő valaki.

Βίοι παραλλήλοι egy-egy magyar és német zenész. Mindig kiderülne, hogy a magyar energiája felét ama feltételek megszerzésére vesztegette, amit a német elődeitől, környezetétől készen kapott.

*

[Átszállójegy hátán] Magyarság máj. 23. Kedd. Főrend és kultura. 1263 nagybirtokos közül tíz vállalt gyermeket. Kultura, közjótékony-ság szempontjából egyaránt a legterméketlenebb, a közre legkevésbé hasznos rétege. A magyar társadalom mai keresztmetszete. 18. század: még ép az organizmus, a főrend akkor még élő része a testnek, résztvesz a kulturális életben. Ma: elhalt, béna tag...

*

Cigány. Parancsoló ösztön levezetése. Gyöngyös Bokréta: hortobágyi csikós gorombáskodhatott Magyarival, karikással fenyegette meg. „Boldog ember” (22) [Móricz regénye] Valaki, akin lehet taposni. Kielégítetlen uralkodó ösztönök levezetése.

Erre is kellett a cigány. Talán még valami: Ünneprontók (népmonda). Ösztönszerű gyűlölet aziránt, akinek szuggesztiója alól nem tudjuk kivonni magunkat.

*

[Egy nyomtatvány és egy 1938. III. 11-én kelt levél hátán] Kaszinó. Hitlerizmus ellen szellemi védőbástyát kell emelni.

Mi lehet más, mint a külön valóságú, külön létjogú magyar kultúra? Belépni a magyar kultúrközösségbe. Szélső bal és jobb ellen:

közép. Egocentrizmus helyett hungarocentrizmus. Minden itt élő művelt ember legyen részese és apostola.

Most hangsúly világosra van: mi a miénk? Ne higgyük, hogy csak a kis nemzetekben. Amerika lázas szenvedéllyel kutatja: amerikai zene. Morális alapja: mindezért való áldozatkészség. Anglia: Vaughan Williams népzene-kultuszában találta meg. Spanyol: Falla. Pedrell tanítványa Franciaországban. 1904 ankét! [Francia zenéről] Németországban pár éve Strauss Richárd (Deutsche Musikgeschichte. Moser) bei ihnen bleib's!

Külföldinek unalmas: csak egész kiváló egyéni, zenei kiválóság emelheti nemzetközi elismerés [fokára]. Bármily unalmas a cseh egyoldalú nemzeti propaganda: legalább ők maguk, Smetana, Dvorsák bizonyos fokig nemzetközi érték. Igaz, hogy a 2. és 3. rendnek, a felhívítók túlzott portálása csak otthon [hathat]. De legalább otthon megismerik. Nem születik még a cseh gyermek sem Smetana dallamaival ajkán, azt neki is meg kell tanulni.

Általában a kulturának az a sajátsága, hogy mindig újra meg kell tanulni. Pénzt, vagyont lehet örökölni, műveltséget nem. Napirenden vannak a példák, hogy művelt emberek gyermekei tanulatlan fajankók maradnak, ha valami véletlen körülmény miatt nem érvényesülhet a szülők nevelési programja. Tovább mennék: amint műveltnak nem lehet születni, úgy magyarnak se! Mindenki annyira művelt és magyar, amennyire meg tudta szerezni. Csak szerzett műveltség van, szerzett magyarság! Születés legfeljebb kisebb vagy nagyobb diszpozíciót nyújt, és vajmi sokszor látjuk, hogy a kisebb diszpozíció szerzi meg a nagyobb műveltséget. Éppen mert nem faj a magyarság, hanem kultura, csakis szerezhető. Tényezői 1) nyelv, 2) zene, művészet, 3) történeti életformák, államgondolat, katonai szervezet.

Míg ez a külön magyar kultura csak pislákoló mécses: lehet, hogy meg sem látják, s azt mondhatja a német szemlélő: nincs itt semmi egyéb, mint a német kultúra előszobája. És csakugyan: mit olvasnak önök? Goethe-Schiller, Stefan Zweig, lehetőleg a legújabb most megjelent német könyvek – sehol annyi olvasóra nem találnak, mint itt. Csoda-e, hogy a németek közelinek látják az időt, hogy fizikailag is birtokba vegyék azt az országot, amelyet lelkileg már régen birtokbavettek? A könyvek, a zene, a városligeti bonn-ok, német nevelő-

nők, akiknek működése a gyermekek magyar beszédét egész életükre megbélyegzi...

A mécsesből azonban világító fáklya lehet. Még oly sokan élnek itt, akik nem tudnak róla, nem ismerik, tehát nem is szerethetik. (Arra nem akadály, hogy megvessék: ich kenne es nicht, aber ich misbilige es.)

Elég volna az ittelők, eddig közömbösek tevékeny érdeklődése, hogy a mécses fáklyává lobogjon föl. Ezzel a magyarságnak olyan védőbástyája épülne, amin nem fognak az anyagi erők fegyverei.

*

Miért vesztettük el Erdélyt és a felvidéket? Ki érti meg Szent István birodalmát, aki nem itt él? magyar nevű tótok, tót nevű magyarok. A tótok legnagyobb költőjének neve Országh. A magyarok legnagyobb költőjének neve Petrovics. Kár, hogy Petőfi-re álcázta a kor divatja, Országh[ét] meg Hviédoslav-ra. Eredeti neve minden időkre hirdetné, hogy ilyen csoda lehetséges. Október 6. beszédében S [?]: Leiningen nem magyar; egy csomó idegen származású ember meghalt a magyar ügyért.

Lelki egység, kapocs. Csak ez tarthatja meg, amit visszaadott a sors. Tekintsen lelkiismeretébe minden magyar: valóban övé volt az elszakított vidék lelkileg és egyénileg? Ismerte? Hányan jártak közülünk, hányan sejtették, hol, meddig lakott magyar? Odáig terjedt a magyar liberalizmus, hogy még Nyitrát is a tótoknak adta! Igaz, pusztá tudatlanságból.

Magam se tudtam, hogy ott a város tözsomszédja magyar nép. Többször megfordultam Nyitrán még diákkoromban, jártam Zoboron is. De soha senki nem említette, hogy a környékbeli falvak népe nem tót, hanem magyar. Íme ennyire sem gondoskodott a középiskola, hogy legalább a saját vagy szomszéd vármegyék népességi viszonyait tüzetesen ismerjük. De nem gondoskodott az egyetem se! A zoborvidéki nyelvjárás első és eddig utolsó, igen gyenge leírása csak 1905-ben jelent meg.

Hogy a Zobor alatt magyar nép lakik, először Erdélyi János Nép-dalgyűjteményéből tudtam meg, tehát oly műből, amit más mint magyar szaktanulmányt üző, nem vesz kezébe. Az se mind: igen jó eredménnyel vizsgálhat, aki soha sem olvasta végig. Tehát amit

minden átlagos műveltségű magyarnak tudni kellene, csak az egyetemi szaktanulmány egy-egy rejtett ága takarja.

Szent István birodalma többnyelvű, vezetéséhez némi nyelvtudás kell, ha nem is a száznyelvű Mithridatesé. Ezt a háború előtti politikus nemzedék későn ismerte fel. Tisza István román nyelvtanulásával elkésett: nem sok hasznát vehette. („Ha még egyszer fiatal lennék, megtanulnék románul” tanult-e?) Kozma Andor sem, hogy ősz fejjel tótul kezdett tanulni. Ha egy nemzedékkel előbb jut ez uraink eszébe, az ország feldarabolását el lehetett volna kerülni.

Nem az a fontos, hogy gramofonlemezre felvéve, muzeumok polcain porladjanak a dalok. Hanem, hogy minél több magyar a helyszínen, élőszóval hallja, csak így kap maradandó benyomást. Nem az a fontos, nem elég, hogy kiváló földrajzi műveink legyenek, hanem élő földrajz legyen minden művelt magyar. Történelmi könyveink tartalma átélte élet legyen.

Diák utazás Magyarországon, minden eszközzel előmozdítani, rendszeresíteni. Emberformáló az utazás, magyar emberré csak Magyarország beutazása formál. Ráérnek aztán külföldre menni. Számtalan művelt emberünk Európa minden városát ismeri, de Magyarország alig volt valahol.

Cserkészlet sokat tett. De többet kell: egyéni szembekerülés, a kellő hang megtalálása. Egyénenként vagy kisebb csoportokban való utazás, főképp gyalog.

*

[1955. VII. 14-én kelt levél letépett darabja hátán] Nemzetgyilkosság századai, Mohácstól Kollonicsig. 1918: divide et impera, azóta 4 országban lakik magyar, mielőtt igazi nemzetté kovácsolódhatott volna. 5.-ik Amerika, elveszett. 5 tag magja: maradóország. Megfosztva élelem-, testi erő-, lelki erőből, szabadság-, reménységtől, hullá lesz rövidesen. Levált tagjaiban az élet egy csapásra megszűnik.

*Poéták, hol vattok, talám mind alusztok?
Ha meg nem írjátok, föl is fordulhattok!*

*

[Noteszban, Kállai felirat után – neki szánt levélvázlat?] ...3. Vagy leállítja a párt [a] kutyaugatást, vagy kivándorló útlevelet kérek, hátralevő kevés napom oly országban, ahol megbecsülnek, és

nem háborgatnak méltatlan és aljas támadásokkal. (Times + magyar fordítás.) 4. Egy pillantás műveim jegyzékére, félretett szimphonia iskola miatt. Galántai mezítlábasoknak írtam. Ha áldozatom nem kell, csinálhatok mást. Én így gondoltam legjobban szolgálni, hogy itthon neveljek közönséget – nem magamnak: a jó zenének. Nekem van közönségem külföldön elég Kínától Amerikáig és Moszkvától Ausztráliáig mindenütt.

MAGYAR NYELV

[...]

Hírlapjaink magyarsága

Minap a borbélynál vártomban kezembe vettem „A magyar nők lapja” c. társadalmi hetilapot. Ahogy felnyitom, azt olvasom a társadalmi hírek közt, hogy X urat áthelyezték külföldre, de leánya nem követi új állomáshelyére, mert rövidesen pártába kerül Budapesten. Vajjon akad-e e lap olvasói közt, aki figyelmeztesse a szerkesztőt, hogy a legtöbb lánynak az a baja, hogy pártában marad. A szóban forgó kisasszony alkalmasint férjhez megy. Ez alkalommal nem kerül pártába, hanem leveszik, (valóságos villogó gatya), búcsúzik tőle, szegre teszi, és bekötik a fejét.

Már rég szükség volna egy szótárra, amely a magyar szavak értelmét magyaroknak megmagyarázná. Igen jó szolgálatot tenne, mikor magyar szót magyarra fordítunk. Mert városi ember magyar beszédét le kell fordítani magyarról magyarra.

V. [?] szerint a sajtókamara [segíthetne]. Kötve hiszem, hogy a kamara tenni fog. Hiszen akkor először is számos tagját el kellene tiltani az írástól.

Úgy hallom, vagy 14 okmányt kell felmutatni annak, aki a kamara tagja akar lenni. Ha már annyit kér, kérjen még egy 15.-et: egy lapnyi magyar szöveget, amit a pályázó zárt helyen, maga erejéből írt. Aki ezt a próbát nem állja meg, ne írjon. Akkor nem lenne többé szükség Lehr Albertekre. Ha végiglapozzuk a Magyarosan évfolyamait: a legtöbb megrótt hiba a napisajtóból való. Lehr Albertnek nem akadt utóda. Pedig nem is egy kéne ide: az utóbbi években úgy elburjázott a gyom a napi sajtóban, hogy egy kertész nem is győzné gyomlálni. „Édes anyanyelvünk” c. kötetének pedig bátran adhatná azt a címet: „Hírlapjaink magyarsága”.

A napi sajtó magyartalansága nemcsak hogy legbővebben ömlő, de a legveszedelmesebb is. Kinek árt egy tudományos könyv magyartalansága, ha alig van száz olvasója? S azok is nagyjából tudják, mi a hiba. Legfeljebb a szerzőnek, ha ugyan árt az valakinek, hogy nem tud jól magyarul.

De a napilapokból naponta százazrek és milliók szívják magukba a mérget; a fertőzés oly rohamosan terjed, hogy sysifuszi munka volna azt megállítani akarni.

Igaza van V.[nek]: nemzeti kötelesség.

Ennek egyetlen módját látom: a forrásnál szűrni a vizet. Legyen minden lapnak egy nyelvi szakértője, aki gondosan végigolvassa és kijavítja a lap minden sorát (még a hirdetéseket is). A Pester Lloyd-nál ketten is öröködnék, hogy valami magyarizmus el ne éktelenítse a lapot. Mert mit szólnának ahoz a németek? Ezek a magyarok még németül sem tudnak. Ott vigyázni kell: a lapot külföldön is olvassák. A magyarnyelvű sajtó csak magyaroknak készül. Azok pedig türelmesek. Vajjon meddig még? Mikor ébred arra a magyar társadalom, hogy ez a türelem maholnap bűnpártolássá fajul? Hogy nemcsak az író felelős minden szóért, hanem az olvasó is osztozik, ha némán tűr? Sokan írnak magyarul. ...